

УДК 81'367.5:81'367.625
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2023-2-4>

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ПРОСТИХ ДВОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ РОЗШИРЕНОЇ СТРУКТУРИ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Христіанінова Р. О.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-0045-1026
khrystianinova@gmail.com*

Малишева Д. І.

*здобувач ОР «Магістр»
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
darynmalysheva21@gmail.com*

Малишева І. І.

*здобувач ОР «Магістр»
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
iynmalysheva00@gmail.com*

Ключові слова: *елементарне просте речення, структурна схема, семантичний варіант, валентно зумовлений поширювач, об'єктна синтаксема, адресатна синтаксема, інструментальна синтаксема, об'єктно-локативна синтаксема.*

У пропонованій статті проаналізовано реалізацію елементарних простих двоскладних речень розширеної структури у сучасному поетичному дискурсі. Констатовано, що в поетичних творах представлені переважно три-, чотири- і п'ятикомпонентні конструкції, шестикомпонентні трапляються спорадично, а семи- й восьмикомпонентні поетичним творам майже не властиві. Виявлено, що речення, які мають трикомпонентні структурні схеми, трапляються найчастіше та реалізовані трьома семантичними варіантами – з валентно зумовленим керованим поширювачем присудка на позначення об'єктної, об'єктно-локативної й адресатної синтаксеми. Зафіксовано, що конструкції з поширювачем об'єктної однаковою мірою зреалізовані реченнями як із повним набором компонентів, так і з імплікованими компонентами, а конструкції з поширювачами об'єктно-локативної й адресатної семантики репрезентовані переважно реченнями з незаповненими позиціями цього поширювача. Натомість чотирикомпонентні конструкції вживані трохи рідше, але репрезентовані ширшим діапазоном семантичних варіантів – шістьома, що формовані, крім підмета й присудка: об'єктною та адресатною синтаксемами; об'єктною та інструментальною синтаксемами; об'єктно-локативними синтаксемами вихідної та кінцевої точки переміщення; об'єктною та об'єктно-локативною синтаксемами; інструментальною та об'єктно-локативною синтаксемами; об'єктними синтаксемами різної семантики. Спостережено, що конструкції з поширювачами об'єктної та адресатної, об'єктної та об'єктно-локативної семантики, двома поширювачами об'єктної семантики реалізовані переважно реченнями з усіма заповненими позиціями, а конструкції з поширювачами об'єктної та інструментальної, об'єктно-локативної семантики вихідної та кінцевої точки переміщення реалізовані частіше

реченнями з незаповненою позицією одного з них. Конструкції з поширювачами інструментальної та об'єктно-локативної семантики вживані в поетичних текстах дуже рідко та репрезентовані реченнями з незаповненими позиціями обох поширювачів. Установлено, що п'ятикомпонентні конструкції в поетичних творах і кількісно, і якісно репрезентовані значно вужче – двома семантичними варіантами речень: з локативними синтаксемами вихідного пункту, кінцевого пункту та шляху руху та з об'єктною, адресатною й інструментальною синтаксемами. Зреалізовані вони структурами з частково незаповненими позиціями.

REALIZATION OF ELEMENTARY SIMPLE TWO-MEMBER SENTENCES OF EXTENDED STRUCTURE IN POETIC DISCOURSE

Khrystianinova R. O.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Language
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0045-1026
khrystianinova@gmail.com*

Malysheva D. I.

*Master's Student
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
darynamalysheva21@gmail.com*

Malysheva I. I.

*Master's Student
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
irynamalysheva00@gmail.com*

Key words: *elementary simple sentence, structural scheme, semantic variant, valence-determined propagator, objective syntaxeme, address syntaxeme, instrumental syntaxeme, object-locative syntaxeme.*

The proposed article examines the realization of elementary simple two-member sentences of extended structure in modern poetic discourse. The study observes that poetic works predominantly feature three-, four-, and five-component constructions; six-component constructions occur sporadically, while seven- and eight-component constructions are atypical for poetic works. The analysis reveals that sentences with three-component structural schemes are most common, realized through three semantic variants: a valence-determined controlled predicate extender to denote object, object-locative, and address syntaxemes. It has been observed that constructions with an object extender are equally implemented in sentences with both a complete set of components and with implicit components, meanwhile, constructions with object-locative and address semantics extenders are predominantly represented by sentences with unfilled positions for these extenders. Instead, four-component constructions are used a little less frequently, but are represented by a wider range of semantic variants – six that are formed, in addition to the subject and predicate: object and addressee syntaxes; object and instrumental syntaxes; object-locative syntaxes of the starting and ending point of movement; object and object-locative syntaxes; instrumental and object-locative syntaxes; object syntaxes

of different semantics. It has been observed that constructions with extenders of object and addressee, object and object-locative semantics, two extenders of object semantics are realized mainly by sentences with all filled positions, and constructions with extenders of object and instrumental, object-locative semantics of the starting and ending point of movement are realized more often by sentences with an unfilled position of one of them. Constructions with extenders of instrumental and object-locative semantics are very rarely used in poetic texts, and they are represented by sentences with unfilled positions for both extenders. It has been established that five-component constructions in poetic works are represented both quantitatively and qualitatively much narrower – by two semantic variants of sentences: with locative syntaxes of the starting point, the final point and the way of movement and with object, address and instrumental syntaxes. They are realized by structures with partially unfilled positions.

Постановка проблеми. Поділ синтаксичних одиниць на формально елементарні і формально неелементарні, семантично елементарні і семантично неелементарні є одним із засадничих принципів функційно-категорійного підходу до їх вивчення. Свого часу І.Р. Вихованець наголошував, що виокремлення елементарних та неелементарних простих і складних речень є одним із найважливіших теоретичних принципів їх внутрішнього розмежування, без уведення цих граматичних понять неможливе адекватне пізнання всього синтаксичного механізму, ієрархії синтаксичних одиниць і внутрішніх та зовнішніх дериваційних відношень у сфері синтаксису [1, с. 11].

Елементарні прості речення об'єднують синтаксичні конструкції, формовані одним предикатом та зумовленими його валентними властивостями субстанційними компонентами речення. І.Р. Вихованець, розмежовуючи елементарність формально-граматичну і семантико-синтаксичну, виокремлює елементарні прості речення двох різновидів: власне-формально-синтаксичний різновид та різновид, що опосередкований семантико-синтаксичною структурою простого речення, тобто валентністю його предиката. Елементарні прості речення першого різновиду містять лише конститутивні з формально-синтаксичного погляду члени речення – мінімум, необхідний для того, щоб речення стало граматично оформленою синтаксичною одиницею [1, с. 11]. Ці члени речення утворюють його предикативний центр, репрезентований підметом і присудком у двоскладному реченні або головним членом односкладного речення. Елементарні прості речення другого різновиду, крім головних, містять у своїй структурі другорядні члени речення, визначені семантико-синтаксичною валентністю предиката [1, с. 12]. У формально-граматичній структурі речення компоненти, зумовлені семантико-синтаксичною валентністю предиката, кваліфікують на основі предикативного й підряд-

ного зв'язків у двоскладному реченні (підмет і прислівні керовані другорядні члени речення) та підрядного зв'язку в односкладному реченні (прислівні керовані другорядні члени речення). Кількість таких валентно зумовлених компонентів чітко регламентована семантикою предиката. Речення власне-формально-синтаксичної структури називають елементарними реченнями мінімальної структури, а речення опосередкованої структури – елементарними реченнями розширеної структури [1, с. 106–107]. І ті, і ті семантично елементарні, оскільки відображають одну ситуацію позамовної дійсності.

У семантико-синтаксичній структурі речення формально-граматичним членам відповідають співвідносні семантико-синтаксичні компоненти – синтаксеми: підметові – суб'єктна, присудкові – предикатна, другорядним керованим членам речення – об'єктна, адресатна, інструментальна та об'єктно-локативна. У комунікативному аспекті речення постають як комунікативні одиниці, що передають завершену думку, яка має бути зрозумілою адресатові. І.Р. Вихованець підкреслював, що поєднання підмета й присудка забезпечує граматичне оформлення двоскладного речення, а головний член односкладного речення – граматичне оформлення односкладного речення. Водночас він акцентував увагу на тому, що реченнєвий формальний мінімум не завжди спроектовано на реальне просте речення, здатне бути комунікативною одиницею [1, с. 106]. Мінімальні елементарні конструкції, утворені підметом і присудком або головним членом односкладного речення, передають завершену думку лише за умови вираження предиката автосемантичними дієсловами, які самостійно (автономно) виражають значення без залучення поширювачів – залежних слів [3, с. 28]. Такі дієслова постають самодостатніми для формування реального речення, тобто речення як комунікативної одиниці – речення-висловлення: *Вітер віє; Сонце сходить; Дитина спить; Сві-*

тає; Вечоріє. Реченнєвий формальний мінімум, утворений синсемантичним дієсловом, непридатний для повноцінного спілкування, оскільки це дієслово реалізує свою семантику лише в обов'язковому поєднанні з поширювачами [1, с. 28]. Відповідно, мінімальні конструкції поза контекстом не забезпечують семантичної достатності речення і постають незрозумілими для адресата: *Дівчина розповіла; Батько рубає; Мати готує* тощо. Виникає потреба розширення їх структури обов'язковими другорядними членами, здатними забезпечити семантичну завершеність речення. Такою властивістю наділені субстанційні другорядні члени речення, визначені валентністю дієслова. Ці компоненти «роблять речення мінімальним повідомленням, незалежним від контексту» [1, с. 12]. К.Г. Городенська наголошує, що «дієслівний предикат із валентно залежними від нього непередикатними іменниками (сюди входять й іменники-підмети – Р.Х.) формує елементарне із семантико-синтаксичного погляду речення. Семантична природа дієслівного предиката визначає кількісний та якісний склад речення, тобто набір субстанційних синтаксем і їхні семантико-синтаксичні функції» [2, с. 450], тому «на основі дієслова і валентно пов'язаних із ним іменників формуються різні типи семантико-синтаксичної структури елементарних простих речень» [2, с. 466].

Семантико-синтаксичну структуру елементарних простих речень сучасної української мови досліджували І.Р. Вихованець [1], Т.Є. Масицька [4], О.Г. Межов [5; 6] та ін. Т.Є. Масицька в монографії «Грамати́чна структура дієслівної валентності» виокремила вісім основних типів мінімальних реченнєвих структур [4, с. 21–22]. О.Г. Межов у статті «Семантико-синтаксична парадигма елементарного простого речення у сучасній українській мові» детально аналізує субстанційну парадигму семантично елементарного простого речення та вичленовує в ній п'ять підпарадигм – суб'єктну, об'єктну, адресатну, інструментальну та локативну. Дослідники наголошують, що кількісний та якісний склад субстанційних синтаксем у семантично елементарному простому реченні залежить від предиката, оскільки саме він визначає, які іменники будуть супроводжувати дієслово, який стосунок матимуть ці іменники до дієслівного предиката і як їх можна схарактеризувати у семантичному плані [4, с. 21]. Повний набір зумовлених валентністю предиката субстанційних компонентів визначає формально-граматичну і семантико-синтаксичну структуру речення як одиниці мови, тобто окреслює узагальнену схему того чи того типу речень. Проте в мовленні, як зазначає К.Г. Городенська, повний набір залежних від дієслів непередикатних

іменників трапляється зрідка, адже комунікативна ситуація значною мірою впливає на актуалізацію того чи того набору валентно зумовлених іменників з потенційно можливого [2, с. 466]. Отже, схеми простих речень розширеної структури в мовленні можуть бути представлені реальними реченнями як з усіма заповненими позиціями обов'язкових компонентів, так і з деякими імплікованими компонентами. Реалізація розширених структурних схем елементарних простих речень у різних типах дискурсів натепер ще досліджена не досить та потребує поглибленого вивчення, що й визначає актуальність цієї розвідки.

Мета пропонованого дослідження – дослідити реалізацію схем елементарних простих речень розширеної структури в поетичному дискурсі. Джерелами добору фактичного матеріалу слугували поетичні твори другої половини ХХ – першої чверті ХХІ ст. Аналізу підлягали лише окремі речення, частини складних речень розглядової структури не досліджували, оскільки вони в комунікативному аспекті не є висловленнями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як було вже зазначено вище, кількісний та якісний склад обов'язкових компонентів у семантично елементарному простому реченні визначений семантико-синтаксичною валентністю дієслівного предиката, але в тій чи тій ситуації мовлення цей набір може бути експлікований не повністю. Для того щоб речення стало придатним для спілкування, адресант використовує лише ті визначені валентністю предиката компоненти, котрі в конкретній мовленнєвій ситуації актуалізують потрібну інформацію й забезпечують розуміння змісту речення. Так само на реалізацію структурної схеми речення може впливати контекст, унаслідок чого окремі компоненти, зрозумілі з попереднього контексту, не експлікують заради уникнення лексичних повторів. Крім того, як зауважує К.Г. Городенська, на межі повного набору залежних від дієслів непередикатних іменників «може впливати й лексичне наповнення деяких компонентів, пор.: *Син пише листа матері і Син пише дисертацію; Ми побудували хату з дощок і Ми побудували офіс*» [2, с. 466]. Окремо зазначимо, що помітний вплив на кількісний та якісний склад обов'язкових компонентів структури речення має вживання дієслова в метафоричному значенні. Наприклад, дієслово *малювати* у своєму прямому значенні відкриває позиції для чотирьох непередикатних іменників, які позначають суб'єктну, об'єктну, локативну й інструментальну синтаксеми, та визначає п'ятикомпонентну структуру семантично елементарного речення: *Дівчинка малює квіти крейдою на дошці*. Суб'єктна синтаксема виражена в таких реченнях іменником на позначення особи. Якщо

ж дієслово *малювати* вжите в метафоричному значенні, лівобічну позицію, відкрити для суб'єктної синтаксеми, заповнює іменник на позначення неістоти, інструментальна синтаксема є зайвою, адже суб'єкт дії водночас постає й інструментом її реалізації: *Ікону дощ малює на вікні* (Б. Томенчук); *Мороз узори малює на шибках*; *Тіні малюють на снігу мереживо*.

У сучасній українській мові семантично елементарні двоскладні речення розширеної структури репрезентовані конструкціями, які можуть мати, крім підмета й присудка, від одного до шести керованих предикатом іменникових другорядних членів, тобто бувають три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи- й восьмикомпонентними. У проаналізованих поетичних текстах вживані три-, чотири- і п'ятикомпонентні конструкції, шестикомпонентні конструкції є поодинокими, семи- й восьмикомпонентні не зафіксовані зовсім.

Трикомпонентні конструкції формують двовалентні дієслова. У формально-граматичному аспекті вони мають у своєму складі підмет, присудок і валентно зумовлений керований присудком поширювач. Такі конструкції становлять «численну групу українських двоскладних елементарних речень, опосередкованих валентністю предиката» [1, с. 12]. Керований поширювач присудка, залежно від семантико-синтаксичної валентності дієслова, у семантико-синтаксичній структурі речення може позначати кілька синтаксем: 1) об'єктну: *Оля їсть яблуко*; 2) об'єктно-локативну: *Батько сидить на стільці*; 3) адресатну: *Дощ докучає нам*. Найпоширеніші речення з об'єктними синтаксемами.

Конструкції з валентно зумовленим поширювачем присудка на позначення об'єктної синтаксеми в поетичних текстах репрезентовані зазвичай реченнями з усіма експлікованими компонентами: *Я придумав тебе...* (Б. Томенчук); *Ріку скувала крига* (Л. Костенко); *Мащини роблять трюки* (Л. Костенко); *Це знаю я* (Л. Костенко); *Я кидаю ножа* (О. Розумов); *Хто їх збагне?* (О. Дриль); *А ти сій квіти...* (Л. Муріна). Такі конструкції можуть бути зреалізовані й реченнями з якоюсь незаповненою позицією. Зокрема, в обстеженому матеріалі зафіксовано структури з незаповненою позицією підмета. Це неповні контекстуальні речення з пропущеним підметом, який зрозумілий із попереднього речення: *[Гришниця я.] Полюбила чужого* (Л. Костенко); *[Нажився він.] І недругів нажив* (Л. Костенко); *[А ти сій квіти... Навіть якщо завтра – кінець світу.] Сади садок. [Хай виростає до зірок.] Служи землі* (Л. Муріна), та еліптичні речення з нульовим підметом: *Не відкривай уста* (Б. Томенчук); *Не рахуй літа...* (Б. Томенчук); *І чую тишу* (Л. Костенко). Вияв-

лено також речення з імплікованими валентно зумовленими поширювачами на позначення об'єктної синтаксеми: *Ми любимо* (Б. Томенчук); *Хтось заплатив?* (Б. Томенчук); *Жінки танцювали* (Л. Костенко); *Ратай і не чув* (Л. Костенко); *Хтось і створює* (Л. Костенко); *А я закохалася* (Л. Костенко); *Не тішить сніг...* (Л. Григоренко). Зрідка зафіксовано речення з імплікованими компонентами на позначення суб'єктної і об'єктної синтаксем: *Пригадуєш?* (Б. Томенчук); *Не відаю* (Л. Костенко); *Не знаю* (Л. Костенко). Спеціалізованим засобом вираження об'єктної синтаксеми в реченнях розгляданого типу здебільшого постають власне-іменники або займенникові іменники у знахідному відмінку без прийменника: *Я дерева пасу* (Л. Костенко); *Я виглядаю весну* (Л. Костенко); *Я кину все* (Л. Костенко); *Ви любили його* (Б. Томенчук). У заперечних реченнях об'єктна синтаксема виражена формою родового відмінка без прийменника: *Листівка нічого не зна* (Л. Костенко). Так само формою родового відмінка без прийменника об'єктна синтаксема виражена і в деяких стверджувальних реченнях: *Кореспонденти прагнуть інтерв'ю* (Л. Костенко). Крім власне-іменників чи займенникових іменників, об'єктні синтаксеми можуть бути зреалізовані транспонованими в іменникову сферу прикметниками або інфінітивами: *Я не люблю нещасних* (Л. Костенко); *Але я не навчився жаліти* (Б. Томенчук). Зрідка об'єктні синтаксеми виражені прийменниково-відмінковими формами знахідного відмінка або формою давального відмінка: *Я вірю в кілометри...* (Л. Костенко); *Ви вірите в це?* (В. Вісленко); *Ми загорнулись у ніч* (С. Вакарчук); *Я думаю про вас* (Л. Костенко); *І не задріть корифеям* (Б. Томенчук).

Трикомпонентні конструкції з валентно зумовленим поширювачем присудка на позначення об'єктно-локативної синтаксеми в поетичних творах частіше представлені реченнями з незаповненою позицією цього поширювача: *Заходить сонце* (Л. Костенко); *Озирнеться комета...* (Л. Костенко); *Лежать сніги* (Л. Костенко); *І Київ стоїть* (Л. Костенко); *А я стою* (Л. Костенко); *А ти стоїш* (Л. Костенко); *Пастух оглянувся* (Л. Костенко). Інколи ці конструкції репрезентовані еліптичними реченнями з нульовим присудком: *А за порогом осінь* (Б. Томенчук). Конструкції з усіма заповненими позиціями трапляються зрідка: *І прапор ляже на труну...* (Б. Томенчук); *Розливається кров по Пологах* (В. Хмарська); *І дві жоржини хиляться на пліт* (Г. Потопляк); *Видноколи в очах стоять* (Л. Перлулайнен).

Трикомпонентні структури з валентно зумовленим поширювачем присудка на позначення адресатної синтаксеми в поетичних дискурсах

зафіксовані в поодиноких випадках. Це переважно конструкції з незаповненою позицією цього компонента: *І песик докуча* (Л. Костенко).

Подеколи в насичених метафоричністю поетичних текстах натрапляємо на трикомпонентні речення, формовані дієсловами, які у звичайному своєму використанні є одновалентними, пор: *Дрова горять, Свічка горить і Земля горить вогнем...* (Л. Григоренко); *Чай холоне і І кров холоне в жилах...* (Л. Григоренко).

Чотирикомпонентні конструкції у сучасній українській мові можуть бути реалізовані кількома семантичними варіантами речень, структуру яких визначають валентно зумовлені поширювачі присудка на позначення: 1) об'єктної та адресатної синтаксем: *Петро читав синові казку*; 2) об'єктної та інструментальної синтаксем: *Мати різала хліб ножем*; 3) об'єктно-локативних синтаксем вихідної та кінцевої точки переміщення: *З хмари на землю падає дощ*; 4) об'єктної та об'єктно-локативної синтаксем: *Хлопець кладе ключ у кишеню*; 5) інструментальної та об'єктно-локативної синтаксем: *Степан цілиться м'ячем у лунку*; 6) об'єктних синтаксем різної семантики: *Ви спитайте про пігулки в лікаря*. Конструкції такого плану в поетичному дискурсі трапляються значно рідше порівняно з розглянутими вище трикомпонентними структурами. Поширенішими з-поміж перерахованих вище постають два перші семантичні варіанти, інші засвідчені в поодиноких випадках.

Конструкції з валентно зумовленими поширювачами присудка на позначення об'єктної та адресатної синтаксем у поетичному дискурсі представлені переважно реченнями з усіма заповненими позиціями: *Постелило нам небо ліжники...* (Б. Томенчук); *Я ж тобі не давав телефон* (С. Вакарчук); *Я тобі не приносив їсти* (С. Вакарчук), зрідка – реченнями з нульовим підметом: *Поділися зі мною смутком* (Б. Томенчук).

Конструкції, до структури яких входять валентно зумовлені поширювачі присудка на позначення об'єктної та інструментальної синтаксем, у текстах поезії зазвичай репрезентовані реченнями з незаповненою позицією одного з них. Частіше фіксуємо речення з незаповненою позицією поширювача на позначення інструментальної синтаксеми: *Нас вишні осипали [пелюстками]* (Л. Костенко); *Іван косив траву [косою]* (Л. Костенко); *Хтось щось руйнує [чимось]* (Л. Костенко), рідше – речення з незаповненою позицією поширювача, що позначає об'єктну синтаксему: *Хтось зіграє [мелодію] на лютні...* (Б. Томенчук); *Іхтось на скрипці грає [коліскову]* (Л. Костенко); *Ворог [нас] гарматами б'є* (С. Вакарчук). Так само рідко натрапляємо на речення з нульовим підметом та незаповненою

позицією одного із поширювачів: *Закусім спасівками* (Б. Томенчук); *[А приречена тиша в краю?] Розпанахуй її...* (Б. Томенчук).

Конструкції з двома валентно зумовленими поширювачами присудка на позначення об'єктно-локативних синтаксем вихідної й кінцевої точки переміщення в поетичних дискурсах непродуктивні, представлені реченнями із заповненою позицією лише одного із них: *Зорі падали в душу* (Б. Томенчук); *З облич спадають маски* (Л. Костенко). Трапляються й речення з незаповненими позиціями обох поширювачів: *Впаде зоря* (Б. Томенчук); *Хтось впає* (Л. Костенко).

Конструкції, до структури яких входять валентно зумовлені поширювачі присудка на позначення об'єктної та об'єктно-локативної синтаксем, у поетичних творах зреалізовані реченнями з усіма заповненими позиціями: *Кладуть вітри смичок на тятіву* (Л. Костенко); *Цілунок залишить Господь на чолі...* (Б. Томенчук), зрідка – контекстуально неповними реченнями з пропущеним підметом: *Не лишав у дверях ключі* (С. Вакарчук).

Натомість речення з валентно зумовленими поширювачами присудка на позначення інструментальної та об'єктно-локативної синтаксем зафіксовані з незаповненими позиціями обох поширювачів: *Хтось цілиться* (Л. Костенко).

Конструкції, що містять два валентно зумовлені поширювачі присудка на позначення об'єктних синтаксем різної семантики, представлені в поетичних творах здебільшого реченнями з імплікованим підметом та поширювачем на позначення однієї з об'єктних синтаксем: *Спитайте у сонця* (Л. Костенко); *За що воюєм? Боремося з ким?* (Б. Томенчук). Інколи трапляються й речення з усіма експлікованими компонентами: *І лиш про мир усі благаєм Бога* (Н. Городчук).

У **п'ятикомпонентних** простих елементарних конструкціях розширеної структури присудок відкриває позиції для трьох валентно зумовлених поширювачів, що у семантико-синтаксичній структурі речення співвідносні з: 1) локативними синтаксемами вихідного пункту, кінцевого пункту та шляху руху: *Ольга йшла з університету до бібліотеки через парк*; 2) об'єктною, адресатною та інструментальною синтаксемами: *Дівчинка підписала мамі листівку олівцем*; 3) двома об'єктними синтаксемами різної семантики та інструментальною синтаксемою: *Хлопець відрізає від яблуні гілочку ножем*; *Мама відчистила чайник від накипу оцтом*; 4) об'єктною, локативною та інструментальною синтаксемами: *Батько прочищав у снігах стежку лопатою*. У поетичних дискурсах такі структури репрезентовані зазвичай реченнями з незаповненими деякими позиціями. Продуктивним є семантичний варіант з

об'єктно-локативними синтаксемами вихідного й кінцевого пункту та шляху руху, інші семантичні варіанти вживані зрідка.

Конструкції з відкритими позиціями для поширювачів, співвідносних з об'єктно-локативними синтаксемами вихідного й кінцевого пункту та шляху руху, в поетичних творах репрезентовані здебільшого реченнями, у яких заповнена лише одна з цих позицій. Типовими постають речення із заповненою позицією поширювача на позначення шляху руху: *Біжить лошатко по асфальту* (Л. Костенко); *І плавали в морі медузи* (Л. Костенко); *В березах бродить сік* (Л. Костенко); *Він ходить по росі* (Л. Костенко). Структури з експлікованою позицією поширювача із семантикою вихідного або кінцевого пункту руху подибуємо зрідка: *Ластівки тікають із Європи* (Л. Костенко); *Та вийди в сад* (Б. Томенчук). Нерідко розглядані конструкції репрезентовані реченнями з усіма імплікованими поширювачами на позначення локативних синтаксем: *А час летить* (Б. Томенчук); *Летить комета* (Л. Костенко); *Ішов Хікмет* (Л. Костенко); *А ми йшли* (Л. Костенко); *І хмари йдуть* (Л. Костенко); *Лиш блукають луни* (Л. Костенко).

Конструкції з відкритими предикатом позиціями для поширювачів, що позначають об'єктну, адресатну та інструментальну синтаксеми, репрезентовані в поетичних творах здебільшого реченнями з незаповненою позицією поширювача на позначення інструментальної синтаксеми: *І він їй гріє руки [подихом]* (Л. Костенко); *Зоря зорі при-свічує [променем] каганчик* (Л. Костенко).

Конструкції, структурна схема яких передбачає два поширювачі на позначення об'єктних синтаксем різної семантики та поширювача, співвідносного з інструментальною синтаксемою, найчастіше реалізовані реченнями з незаповненою позицією поширювача зі значенням знаряддя дії: *Вона людей хапає за рукава [колючками]* (Л. Костенко).

Структури з валентно передбаченими поширювачами на позначення об'єктної, локативної та інструментальної синтаксеми репрезентовані реченнями з незаповненими позиціями об'єктної та інструментальної синтаксеми: *Торкає смуток [його] за плече [руками]* (Б. Томенчук).

Шестикомпонентні конструкції мають у своїй структурі, крім підмета та присудка, чотири валентно зумовлені поширювачі із семантикою об'єкта дії, адресата дії, вихідного та кінцевого пунктів руху. Формують ці конструкції дієслова, що «виражають об'єктне і суб'єктне переміщення з обов'язковим вихідним і кінцевим пунктами руху та адресатом дії, основна умова якого – об'єкт переміщення не потребує засобу переміщення» [2, с. 464]. Такі конструкції непродуктивні в по-

етичному дискурсі. В обстеженому матеріалі було зафіксовано лише одну реалізацію цієї конструкції, репрезентовану реченням з імплікованими позиціями адресата дії та кінцевого пункту руху: *А з-за обр'ю сонце надії виносить* (О. Грейнер).

Висновки. Елементарні прості двоскладні речення розширеної структури у сучасній українській мові охоплюють три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи- й восьмикомпонентні конструкції. У поетичному дискурсі вживаними зазвичай постають три-, чотири-, п'ятикомпонентні конструкції, шестикомпонентні трапляються спорадично, а семи- й восьмикомпонентні поетичним творам майже не властиві. Речення, які мають трикомпонентні структурні схеми, постають найчастіше і представлені трьома семантичними варіантами – з валентно зумовленим керованим поширювачем присудка на позначення об'єктної, об'єктно-локативної та адресатної синтаксеми. Конструкції з поширювачем об'єктної семантики в поетичних текстах широко зреалізовані реченнями як із повним набором компонентів, так і з імплікованими компонентами. Конструкції з поширювачами об'єктно-локативної й адресатної семантики репрезентовані переважно реченнями з незаповненими позиціями цього поширювача. Чотирикомпонентні конструкції в обстеженому матеріалі вживані трохи рідше, але мають ширший діапазон семантичних варіантів – шість, що формовані, крім підмета й присудка, об'єктною та адресатною синтаксемами; об'єктною та інструментальною синтаксемами; об'єктно-локативними синтаксемами вихідної та кінцевої точки переміщення; об'єктною та об'єктно-локативною синтаксемами; інструментальною та об'єктно-локативною синтаксемами; об'єктними синтаксемами різної семантики. Конструкції з поширювачами об'єктної та адресатної, об'єктної та об'єктно-локативної семантики, двома поширювачами об'єктної семантики реалізовані переважно реченнями з усіма заповненими позиціями. Натомість конструкції з поширювачами об'єктної та інструментальної, об'єктно-локативної семантики вихідної та кінцевої точки переміщення представлені частіше реченнями з незаповненою позицією одного з них. Конструкції з поширювачами інструментальної та об'єктно-локативної семантики вживані в поетичних текстах дуже рідко та репрезентовані реченнями з незаповненими позиціями обох поширювачів. П'ятикомпонентні конструкції в проаналізованих поетичних творах і кількісно, і якісно репрезентовані значно вужче – переважно двома семантичними варіантами речень: з локативними синтаксемами вихідного пункту, кінцевого пункту та шляху руху та з об'єктною, адресатною й інструментальною синтаксемами. Зреалізовані вони структурами з частково незаповненими позиціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
3. Іваницька Н. Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 266 с.
4. Межов О.Г. Семантико-синтаксична парадигма елементарного простого речення в сучасній українській мові. *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ : щорічний науковий збірник. VI Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція з україністики. München, 29 Oktober – 1 November 2015. München: readbox publishing gmbh Open Publishing LMU, 2016. С. 158–166. URL: <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/18028>.*
5. Межов О. Формально-синтаксичні варіанти предикатних синтаксем у структурі простого речення. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. 2013. Вип. 22. С. 91–95.*

REFERENCES

1. Vykhoanets, I.R. (1992). *Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukraïnskoi movy [Essays on Functional Syntax of the Ukrainian Language]*. Kyiv: Naukova dumka, 224 p.
2. *Hramatyka suchasnoyi ukraïns'koyi literaturnoyi movy. Morfolohiya [Grammar of modern Ukrainian literary language. Morphology]* (2017). Kyiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho, 752 p.
3. Ivanyts'ka N. (2017). *Povnoznachne slovo ukraïns'koyi movy v suchasnykh katehoriynykh vymirakh [The full-meaning word of the Ukrainian language in modern categorical dimensions]*. Vinnytsya: Nilan-LTD, 266 p.
4. Mezhev, O.H. (2016). *Semantyko-syntaksyschna paradyhma elementarnoho prostoho rechennya v suchasniy ukraïns'kiy movi [Semantic-Syntactic Paradigm of Elementary Simple Sentence in Modern Ukrainian Language]*. *The Dialogue of Languages is the Dialogue of Cultures. Ukraine and the World: an Annual Scientific Collection. VI International Scientific and Practical Internet Conference on Ukrainian Studies. München, 29 Oktober – 1 November 2015. München: readbox publishing gmbh Open Publishing LMU, С. 158–166. Retrieved from: <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/18028>.*
5. Mezhev, O. (2013). *Formal'no-syntaksyschni varyanty predykatnykh syntaksem u strukturi prostoho rechennya [Formal-Syntactic Variants of the Predicate Syntaxem in the Structure of Simple Sentence]*. *Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo. Vyp. 22.*